

tores, qui perdididerunt Iudeam sua molitiae, ignavia et insipientia, ut dixi cap. iii, vers. 12.

Aliter Sanchez: referit enim hec ad cladem Judeorum sub Josia per Pharaonem, et postea per Nabuchodonosorem, quasi multi res hic invitentur ut plangent, doceantque alios cladem et plantum tanze cladi.

Septuaginta vertunt, *mulleres venientes a spectaculo, vel a visione, venite huc, illuminate: quod S. Hieronymus, Cyrilus, Origenes, Theophilus, Ambrosius, Procopius, Tertullianus, quos citat Leo Castrius, accipitum de Maria Magdalena ejusque sociabus, que venientes a sepulcro visi sunt Angelis et Christo, omnibus testantur sunt Christum resurrexisse, quasi ipse hic iubebant omnes, etiam Iudeos, fide resurrectionis Christi illuminare. Unde pro mulieres docentes, Pagninus, Foreius et Vatabulus vertunt, *mulleres accedentes. Notum est quomodo Magdalena quasi fax, et socia apostolorum aliquotus hoc nuntio, Christi amore aequo ac gaudio succederint. Verum huc spectant exodium Ierusalem: quicocum primus sensus est litteralis et genuinus.**

NON EST ENIM POPULUS SAPIENS (ergo ineretur regi a mulieribus); PROPTerea NON MISERERIBUS EIS, QUI FECER EUM, — puta Deus factor ejus et factor, qui puniet hanc populi insipientiam.

42. ET ERIT: IN DIEILLA PERCUTIET. — Hebreo est עֲמֹתָה, id est exercit, sicut excutientur olive ex oleo. Unde Biblia Regia pro percuteat, legunt, exercitum Domini ab aliis fluminis usque ad torrentem Egypti, q. d. Percutet Deus totam Iudeam, que olim erat terra promissionis, ita ut nihil fidel, nihil scientia Scripturarum; nihil vere pietatis in ea amplius reperatur: tales enim iam sunt Iudei. Ita S. Hieronymus, Cyrilus, Procopius. Loquitur, ut dixi, de exercito Ierusalem per Titum: licet Sanchez putet Iudam loqui de exercicio, tam decem tribum per Assyrios, quam duarum per Chaldeos. Unde Aquila et Theodotion pro percuteat vertunt, ησθιον, id est virga percutient; Septuaginta, συρραπτικόν, id est concludet; alii, οψητικόν, id est confundit (1).

(1) Hoc quidem loco reipublica Hebraica restauratio nova plane *magis* tractat: Exequit Jona a fluvio fluvi usque ad amnum Egypti. Verbum οψητικόν, quod aliquod excutere vel succutere significat, usurparum tam de tritico aut leguminibus que bacillo excutientur, spicis sive aristis aut tegumentis quibus involvuntur, ut Iude. vi, 11, et infra xviii, 27, vel de fructibus arborum, ut flobas, olive, que vobis utore arborum succussione vel de cassione excutiantur, ex excessu colliguntur, ut Iude. xxiv, 10. Atque verbum οψητικόν, quo vates in hemisticchio altero cittr, cuius propria vis et potestas est *hunc tegete*, tenetum imaginem desumptam esse a fructibus arborum decessu: grana enim, quis baculo excutientur, aesculantr quidam, sed non solent singuli humi colliguntur. Excessus autem Deus dicitur regiones inde a fluvio fluminis usque ad torrentem Egypti, id est ab Euphrate ad conflua Egypti, quoniam limites terra promisee, Genes. xii, 18, 19, necnon regni Salomonis, I Chron. ix, 16, definitur. Significatur ingens aliqua totius illius Euphratem in-

dorum ex captivitate Babylonica, et ex Egypto. Mili cum aliis verius videtur eo tantum alludi: loqui enim Prophetam de redemptione hominum per Christum, ut dixi.

Anagogie, hoc accipe de tuba Archangeli, quae electos ex Iudeis queque ac Gentibus convocabat ad Stomem supernam, id est ad regnum colorum. Ita S. Hieronymus.

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc capite est quinta sectio prioris partis principalis Isaiae, continentis onera sive prophetias minaces. Hoc sectionis ab onere orbis reddit ad onera Gentium, eaque varia et mixta. Hoc ergo cap. agit de excidio decem tribum; cap. XXIX, de excidio Ater, id est Hierosolymae et duarum tribuum; cap. XXX, de clade Iudeorum fugientium in Egyptum, ut Jeremia, a qua volat ad Topheth et gehennam damnatorum; cap. XXXI, reddit ad cladem decem tribum; cap. XXXII, sub tipo regni Ezechiae describit felix et sanctum regnum Christi; cap. XXXIII, predicti stragam Semachorib per Angelum; cap. XXXIV, avolat rursus ad exidium orbis; cap. XXXV, transit ad aures Evangelici seculum, atque vocacionem et gloriam Gentium describit; cap. XXXVI, a propheta transit ad historiam Semachorib et Ezechiae, narratique ea quae de his pradixerat, re ipsa fratre impleta. Ex hisce liquet haec onera et has prophetias alto et alto tempore fruere editas, ac neglegi ordinis et temporis postea a collectore hoc ordine fruisse collocatas, quem jam cernimus. Vide Can. I. Prædicti ergo hoc cap. XVIII, exidium Ephraim, id est Samaria et decem tribum, ob euras superbiam et chrietatem. Secundo, vers. 7, idem predicti duabus tribubus ob easdem causas, et quia verba et minas Prophetarum irriserunt, ac proxime ad quod pactum eorum cum morte et inferno non stolidi: quiccora, vers. 16, promitti eis lapidem angustum et solidum, ut in eo recumbant: nec enim cultum Dei secum pati cultum idolorum. Denique, vers. 24, docet Deum instar agriculte suos nunc serere, nunc purgare, nunc metere, nunc triturare tribulationes; quia vexatio dat intellectum auditum (1).

1. Ve corone superbie, ebris Ephraim, et flori incidenti, gloria exultationis ejus, qui erant in vertice vallis pinguisimae, errantes a vino! 2. Ecce validus et fortis Dominus, sicut impetus grandinis; turbo confringens, sicut impetus aquarum multarum inundantium, et emissarum super terram spatiuosam. 3. Pedibus conculcabitur corona superbie

(1) Ad quosnam historiam populi eius eventus pertincent secundum, ad regnum Iudeorum transiens, primo, posse Israëlitis inflicte, opponit superstitis Iudei regni incomitatem et prosperitatem, 5, 6.

Secundo, sol cura de regni Iudei felicitate ageret, Propheta subito videt Iudeorum in peccatis similitudinem, et hujus populi ductores et proceres easdem ponas commercialis, quos Ephraimitis irrigandas esse communias supra fuerat, tum propter gastrimargiam et chrietostis turpitudinem omnisbus communem, 7, 8; tum propter neglectum, contemptus et irrisione adhortationem, induclarum, et minarum divinarum, 9-11.

Tertio, igitur opponit iniquae irrigis, quan hacetas desicerat, cavillationem comminationem iustitia, quia Deus erga eos usurus sit, cavillationem, enique qui qua ratione ad veram animi tranquillitatem pervenire possent, si significaverat; cui vero morum non possunt, jam ergo alio erga eos locuturum esse sermonem; nam idipsum quod calumniam sunt legum preceptorumque multitudine, erit eis ut nusquam sciunt, quo pedem ligant, sed quovis gressu impingunt, sapienter teruntur, 11-13.

Quarto, quamvis contra preceptorum divinorum illos, et Propheta, qui eis comminabatur, negotiorum facies, non poterat non indigere Dominus; attamen, utrumque sententiam Dei promat, volunt Propheta eorum irrisiones exprimere, eorumque falsam presumptionem, antequam denuntiat ipsos illos principes, a qua-

ebrium Ephraim. 4. Et erit flos decidens gloria exultationis ejus, qui est super veridem vallis pinguium, quasi temporaneum ante maturitatem autunni: quod cum asperxit videns, statim ut manu tenerit, devorabit illud. 5. In die illa erit Dominus exercitum corona glorie, et sertum exultationis residuo populi sui : 6. et spiritus iudicii sedenti super iudicium, et fortito revertentibus de bello ad portam. 7. Verum hi quoque pravine nescierunt, et praebrietate erraverunt: sacerdos et propheta nescierant praebrietate, absorpsi sunt a vino, erraverunt in ebrietate, nescierunt videnter, ignoraverunt iudicium. 8. Omnes enim mense repleta sunt vomitu sordiumque, ita ut non esset ultra locus. 9. Quem docebit scientiam? et quem intelligere faciet auditum? ablatatos a lacte, avulso ab uberibus. 10. Quia manda remanda, manda remanda, expecta reexspecta, expecta reexspecta, modicum ibi, modicum ibi. 11. In loquela enim labii, et lingua altera loquetur ad populum istum. 12. Cui dixit: Hec est requies mea, rosicte lassum, et hoc est meum refrigerium : et noluerunt audire. 13. Et erit eis verbum Domini : Manda remanda, manda remanda, expecta reexspecta, expecta reexspecta, modicum ibi, modicum ibi : ut vadant, et cadant retrorsum, et conterantur, et illaqueantur, et cipiантur. 14. Propter hoc audite verbum Domini, viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Ierusalem. 15. Dixistis enim : Percussimus fedus cum morte, et cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos : quia possumus menda cum spiss nostram, et mendacio protegi sumus. 16. Idecirco hec dicit Dominus Deus: Ecce ego mittam in fundamenta Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum, qui crediderit, non festinet. 17. Et ponam in pondere iudicium, et iustitiam in mensura : et subveriet grando spem mendacii : et protectionem aqua inundabunt. 18. Et delibetur fedus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit : flagellum inundans cum transierit, eritis ei in conculationem. 19. Quandocumque pertransierit, tollet vos : quoniam mane diluculo pertransibit in die et in nocte, et tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditum. 20. Coangustatum est enim stratum, ita ut alter decidat : et pallium breve utrumque operie non potest. 21. Sicut enim in monte divisionum stabit Dominus : sicut in valle, que est in Gabaon, irascetur : ut faciat opus suum, alienum opus ejus : ut operetur opus suum, peregrinum est opus ejus ab eo. 22. Et nunc nolite illudere, ne forte constringantur vincula vestra, consummationem enim et abbreviationem audiavi a Domino Deo exercitum super universam terram. 23. Auribus percipite, et audite vocem meam, attendite, et audite eloquium meum. 24. Numquid tota die arabit arans ut serat, proscindit et sarrit humum suum? 25. Nonne cum adquaeraverit faciem ejus, seret gith, et cynamum sparget, et ponet triticum per ordinem, et hordeum, et milium, et vicaria in finibus suis? 26. Et erudit illum in iudicio : Deus suis docebit illum. 27. Non enim in seris triturabit gith, nec rota plaustrum super cynamum circuibit : sed in virga excutient gith, et cynamum in haeculo. 28. Panis autem communieatur : verum non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustrum, nec unguis suis communiet eum. 29. Et hoc a Domino Deo exercitum exivit, ut mirabile faceret consilium, et magnificaret iustitiam.

I. VÆ CORONE SUPERBIE, EBRIIS EPHRAIM, —
d. Væ regno superbo et guloso Israel! nam
Ephraim » vocat Israel, hoc est decem tribus.

remedium proponendo istum lapidem angularem qui non potest esse nisi Christus, ut ex Evangelio, et SS. Petri, et Pauli apparet. 16.

Quinto, dum illorum vates impii, frustra securitatem, tantaque refugia promittunt, Deus firmius praesidium ac revera tutius aperit scilicet unum salutis securitatem.

terea tatus aperit, scilicet unum salutis securitatisque

vide *Can. XXVIII.* Illis intentat vae excidii, ut pro superbis et ebris, atque similes fore flori denti, qui mox ut floruit, marcescit et perit. A

remedium proponendo istum lapidem angularem qui non potest esse nisi Christus, ut ex Evangelio, et SS. Pet. et Paulo appareret. 16.

Sexto, convertit se Isaías ad denuntiandas exterminaciones, impisiis istis irrisoribus qui cum morte fœdus pepigisse jactabant, imminentes, 17-19; dat causam tantum

posite ait « corona, » quia Samaria metropolis Ephraim, seddicate ab Amri rege in vertice mons Soror, ab eodem cincta fuit admirabilis edificiorum superbia in modum coronae, atque prospectum exhibebat amoenissimum et quaque-
sum longissimum, ali Adrichomius in *Samaria*.

QUI ERANT IN VERTICE VALLIS PINGUISSIME. — Id est qui habitabant in urbe Samaria, quæ sita est in vertice montis, cui vallis fertilissima vinetis et olivetis abundans subjacet (1).

Allegorice, S. Hieronymus, Cyrus, Procopius, Eusebius, Nazianzenus, et Theodoretus apud Leonem Castrum : Corona, inquiunt, gloria, vel, ut Septuaginta, injuria (solent enim Septuaginta esse superbius nomen, inquit, quod

Septuaginta pro superbia ponere injuriam, scilicet pro causa effectum; superbi enim solent alii esse injurii; ita S. Hieronymus, est Hierosolyma et Iudei, presertim Scribe et Pharisei, qui coronam spineam capituli Christi imposuerunt, ait Procopius. Idem sunt ebrui, non tam vino, quam

avaritia et furore, vel, ut Septuaginta, sunt mercenarii [Hebreum enim שׁוֹבֵר sickor vel sucker, per sim mercenarium, per schin vero ebrium significat] Ephraim; quia mercede conduxerunt Iudam ad predondum et perdendum Christum; Iudam

ad prodomum et perdonandum carnisum; iudam, inquam, qui orиandus erat ex vico Ephraim, cui nomen Iscarthi, quippe olim flus erat gloria Apostolice, ut illi Iudea; sed occidit ebris in Gethsemani, id est in valle pingui, quando ibi cum Iudeis a Christo in terram deiectus et prostratus est, prodigium Christum. Leo Castrius vult hunc sensum esse litteralem: unde ipse pro *¶¶¶ ho*, id est *¶¶¶*, vertens *heu*, iuxta Septuaginta paraphrasitice versus *ita reddit*: *¶¶¶ heu*

corona ignominiosa Domino imposita ! heu mercede conduceant Judam ! heu flos moriens , et magnificientia et deus patri ! heu plebis Israel gloria manibus Iudeorum moriens ! heu vallis Gethsemani ! heu malleatos pedes sacros ! malae alas sacras manus ! » Verum vestrum est humus sensum esse allegoricum , ut dixi ; præsertim ,

severitatis a divina bonitate alienæ, scilicet conventio
Deum inter et dæmonem impossibilis, 20, 21; adjungitque
monitionem de cavenda ludificatione, alioquin graviter
vindicanda, 22.

Septimus, exultat auditorum amicos, ut exhortatione dignissima valdeque necessarie attendant, considerentque attentissime divinam castigationem rationem et econoniam per parabolam ex agricultura desumptam, 23-29.

(4) Monti in quo Samaria extorta fuit, subjecta era illius pinguis et fertili usq; ad passim testatur qui regiones illas invaserunt, veluti Maurendi, qui de urbe obsidiens, deinceps ab illo tempore regis insestaurata, Sebastae dicta refert, sicut cum essa in monte oblongo rotundato, figura prius a vate ferit et ferat, deinde corona civitatem condidat esse. Furor, in itiner., pag. 91: Eregione horum

*ruderum mons est per amans, planite admodum frigifera
circum septus, super quem olim Samaria ubs condita fuit.
Ibi denique asserit montem Samaria cinctum tuisse
feraci floridaque valle, que ut magnificissima inter
quatuo Orientalium paradisos habebatur, Archaeolog.
Bibl. tom. I.*

quia Gethsemani, cui imminet Jerusalem, non significat vallem pinguem (hanc enim significat Gethseman), sed torcular olei.

Tertio, Vatablus sic vertit et explicat : **Vox** 20.

rona et gloria, etc., qua est super caput vallis opuna percussorum vino, at, super quorum caput est valles unguentorum, suntque percusso vino. Per vallem indicat ammen, qui per vallis fluit, id est copiam unguumq; d. Et de Ephraimitis, in quorum capitula descendit ut amnis unguentorum copia quinque vino inebriari solent! hominem madidum unguentis per hyperboleum vocat vallem unguentorum. Verum hie sensus symbolicus est et mysticus, non literalis.

2. ECCE VALIDUS ET FORTIS DOMINUS (fortiter sternet et populabitur agros Samaritæ), SICUT IMPETUS GRANDINIS (et) TURBO CONFRINGENS — sternere et constringere solet segetes : *et enim sicut repetendum est ante turbo* (2).

4. **QUASI TEMPORANEUM**, — id est quasi preoces fructus, ut poma, pira. Unde Septuaginta *temporaneum*, *quasi primas et prematura fructus* (has enim hebreum significat בְּכָרֶת bicerat; unde Punicum abcoeras). Est proverbum simile illi quo uitium Plautus: « Tam facile fet quam vulpes pirum comedet, » q. d. Sicut primi fructus, v. g. flosci utpote nove, irritant palatum, et avidissime ante maturitatem aliarum devorantur (3) : ita vos, o Samaritar! qui ob montes praeceptos putabatis vos esse inexpugnables, devorabimini faciliter, avidissime et cito, antequam universi plenam gloriam et opes acquiratis. Factum hoc est cum decem tribus a Salamanasare abductae sunt in Assyriam, IV Reg. xvii.

5 et 6. IN DIEILLA (q. d. Decem tribubus vasis tatis et abductis, Dominus duas tribus reliquas puta Iuda et Benjamin, instar corone cinget et decorabit (4), ac gloriose proteget contra Senn-

(2) « Pedibus conculcabitur corona superbiæ, » etc.
Metaphora desumpta est a *coronis floreis* quæ detractæ
de capite pedibus contritæ plane evilescent, et nullæ fiunt.
(Rosenmüller.)

(3) Plerisque *ficus* mense agosto maturescunt, sed sunt, quae hyemem clementem perdurant, ac primo vere et maturitatis tempore et suavitate reliquias præcellunt, ideoque avidissime petuntur. Vide Schaw, *Travels*, pag. 370. Talem præcociem florum simul ac hujsmodi fructum

cupidus asperxit, statim carpit, nescipit, ut majorem
maturomatutum, ad dulorem acquirat, sed dum *in manu illam tenet deorum.* Apollisimum, inquit *Vitrina*, emble-
matum in *re proptere.* Solus sepius reges urbes a se bellato-
tempnus, in serum sum, ac religias facias salm-^m per aliquod
tempus, in serum sum; sed Assyri regis Salmannasaris in
Samaria s^e ex pugnandam, id dictur affectus et can-
istar fructus precocis carpi, s^enam ac in potestate
eius venit, deplorare, hoc est eviceret, et plane de-
(Reponamus.)

(4) «Sertum exultati*s.*» Quod hic exstat nomen צְבָרָה, diversum ab illo quod, *Ezech.* vii, 7, 10, legitur, a verb צָבַר, arsilex, plexuit coronam, proprie, ut circumplexum, in se contextum notare videtur; hic vero ἀποτελεῖ caput in altum assurgens, quale cidaris, fas-

cherib. Philistaeos aliosque hostes, critique) se-denti super iudicium (id est regi Ezechiae iudici et principi populi), smirtris iudicis (quasi regi assistens, omnime dirigens, ut iudicio recto et justo iudicet et regat populum : militibus vero) REVERTENTIBUS DE BELLO AD PORTAM (Jerusalem, erit) FORTITUDO. — Est metonymia, q. d. Deus faciet ut a labore et contentione preli militis pars victoria, fortes, recentes et validi redent ad portam, quia ad bellum exierant, perinde ac si non existent, nec pugnassent (1).

Allegorice, Cyrillus, Theodoreus et Leo Cas-trius (qui vult hunc sensum esse litteralem) : Christus dedit Apostolis spiritum iudicis, id est Spiritum Sanctum, ut docerent homines iudicia, id est veritatem et mandata Evangelii : imo dedit eis potestatem per impositionem manuum com-municandi aliis hunc Spiritum Sanctum : et re-vertentibus de bello, id est sancti Martyribus, qui revertentur de certamine martyrii victories ad portam urbis, erit fortitudine et constanza, ut rursum in carcere retrorsi ad novos agones et tormenta se comparant, eaque pari constantia supererent.

7. VERUM BI QUOQUE PRE VINO NESCIERUNT. — A decem tribubus converxit se ad duas, earumque cladem, praedictae quod ebrietatem Samaritanum sunt imitatae.

Praeitura (pseudopropheta, sub quo sacerdotes omnemque clerum intelligit; taxat enim omnium, scilicet tam populi quam cleri Hierosolymitanorum, crapulam) : NESCIERUNT VIDENTES, — scilicet Deum : Deus enim est oculus, qui omnia videt, Proverb. cap. xv. 3. Secunda, « violentem, » id est vi-dentes, puta Prophetas, pre vino non intellexerunt, ad audire et intelligere noluerunt. Tertia, ex Hebreo veri potest, hallucinatis sunt videndo. Ebrium enim oculi vino humidi spiritibus turbatis vacillant et hallucinantur, ne recte et certo aliquid videare possint. Septuaginta vertunt, erraverunt : hoc est plasma. Nam hebreus נס roe, quod Noster vertit, « violentem, » Septuaginta accepunt ut abstractum, ut sit idem quod visio,

cia, fere sindone, qua caput obvolvendo redimunt gentes Orientis. (Rosenmüller.)

(1) Alter sic Rosenmüller : Phasis non ferit hanc interpretationem ; valet proprie, reducere bellum, id est retinendre, retroagere bellum ad portam, scilicet hostium, unde facta fuerat invasio ; fugare hostes ad portas orbium suorum munitionarum, in quas sex recuperabuntur, ut recte Kimchi haec verba exponit.

Ita ut non esset ultra locus — ad vomendum, q. d. Mense, pavimentum, anguli omnime plena sunt vomitu, ut non sit locus nitidus, ubi interior vomere libeat aut licet.

9. Quid DOCEBIT SCIENTIAM, etc., ABLACTATOS A LACTE, — q. d. Deus docere solet scientiam et scipientiam eos, qui avulsi a delicia pueribus, a vita imperfecta et carnali, quasi viri capaces sunt solidi cibi, id est vere scientie : hi autem Iudei haec deliciae vini et ebrietatis gaudent, nec su-

phasma, spectrum. Phasma, inquit S. Hieronymus, sunt umbra quedam et imagines, que oculo percurent et solvantur, qualia crebro habent ebori. Sensus ergo est, q. d. Visio eorum non est prophetia, sed est inane ebriosorum phasma, spectrum et somnium : prophetani id quod violencia suggesterit, quod in ebrietate somniarunt, somnia et phasmata sua vendunt pro oraculis.

IGNORAVERUNT JUDICIO : — praebat christata recte iudicare, discernere et decerner, nequerunt, sed in iudicando errarunt, et, ut hebreus est, וְפָה, id est impigerunt. Quare sapienter Alphonse Aragonum rex, regalus eorum vino dilutissimo sicuti expleret : « Quia, inquit, vino sapientia obscuratur. » Testis est Panormitanus, lib. I Vita eius.

8. OMNES ENIM MENSE REPLETAE SUNT VOMITU SOR-DIUMQUE. — Alli vertunt, vomitu et stercore; alli, vomiti stercore. Fuit illa apud veteres barbara et porcina ingluvia, quam etiamnam apud quasdam gentes, etiam que Christi nomine gloriantur, ceruminis, ut convivia et symposia non celebrent, nisi se nosquos convivias inebriant, immo vomitoria et matulas sub mensa ponant, quibus superne et inferne effundant vina et cibos, quos lausserunt, ut rursus vorare et potare possint. Facitbat hoc Julius Caesar, testa Cicerone, orat. pro Dejato, et Caius Caligula, teste Philone in Legat. ad Caum, et Vitellius, teste Suetonio in ejus Vita. Théroum vero ita vino fuit deditus, ut a militibus pro Claudius Tiberius Nero, » vocaretur « Caldinus Biberius Nero, » inquit Suetonius in ejus Vita. Porro Plutarchus, lib. De Preceptis salubribus, sub finem, hoc usitatum fuisse docet, dum ait : « Vulgus hominum qui vacuationis gratia implent corpus, et vice versa explendi gracia invita natura evacuant, ingluvia non minus quam innanitate torqueuntur ; immo vero tangam deliciarum vinculo gravantur ingluvia : innanitatem semper ut locum voluptatibus machinantur. » Et Seneca, Consol. ad Helvium : « Vomunt, ait, ut edant : edunt ut vomant. Epulas quas toto orbe conquirunt, nec concoquuntur dignantur. » Dixit S. Bernardus guloses non aliud facere quam «ingerere, digerere, egerere : » hi vero non digerunt, sed tantum ingurunt et egerunt : quare tantum habent fotoris et tormenti in egerendo, quantum odoris et voluptatis in iagerendo. An non recte dixit Diogenes : « Venter vite charybdis est. »

10. Quid DOCEBIT SCIENTIAM, etc., ABLACTATOS A LACTE, — q. d. Deus docere solet scientiam et scipientiam eos, qui avulsi a delicia pueribus, a vita imperfecta et carnali, quasi viri capaces sunt solidi cibi, id est vere scientie : hi autem Iudei haec deliciae vini et ebrietatis gaudent, nec su-

Isaías enim et Prophete sape edicebant : « Hoc mandat Dominus ; » hinc isti vino dedit in con-veniis per irrationem, haec repelebant dicentes : « manda remanda, » id est iterum manda, o Isaías, o Propheta ! « Exspecta reexspecta, » id est iterum exspecta, quasi dicere : Prophete obtundunt nobis aures toles repetendo : « Hec mandat dominus, » et minantur aut promittunt ea que non eveniunt, jubent expectare modicum, nunc hic, nunc ibi, et nihil sequitur. Si subinde etiam cum concionatoribus fit, ut improbi eorum conciones et minus rideant, repeatent et subsannent.

Secundo, Vatablus, Forcinius et Sanchez, qui haec omnia per interrogacionem legunt : *Ablactatio a lacte?* avisus ab ubere? contrarie exponunt, q. d. Equis erit jam, qui non oloce et vane sermones meos excipiat, quando hi sacerdoties et Prophete Iudeorum, qui magister existimantur in populo, perinde sunt ac putant, qui modo a maternis uberibus sunt avulsi. Hec exposito congrua est, apteque coheret cum sequentibus, si omnia legas per interrogacionem. Verum Biblia Romana Planina et alia passim : *ablactatos a lacte*, etc., legunt assertive, non interrogative : quare prior sensus apostoli est, utesse communis Patrum. Porro Septuaginta pro γένεσις, id est scientiam, legentes γένεσις ηρα, id est malum, vertunt, cui annuntiamus mala? ut scilicet in declinat et fugiat per scientiam, ut habent Hebreæ et Vulgata.

Allegorice et tropologicus Cyrillus : « Deus, ait, sanctos et vocat et docet, qui ablactati a lacte et uberibus legis veteris per Christum proiecti sunt in virum perfectum, ut pro eo fortiter omne discrimine subeant. » Sic St. Ambrosius in Psal. cxviii, ad illi verba : *Anticipavi in maturitate et clavavi* : Talis, ait, ablactatus fuit Isaac, qui gladium patris persecutoris non exhorruit. »

Hinc S. Paula, teste S. Hieronymo in ejus Vita, hunc locum Isaiae justa Septuaginta in tribulationibus et angustiis replicabat : « Qui ablactati es-tis a lacte, qui abstracti ab ubere, tribulationem super tribulationem exspectate, spem super spem, adhuc pusillum proper malitiam laboriorum, proper linguum malignam. El Scriptura testimonium in consolacione suam edisserat, ablactatorum esse, eorum scilicet, qui ad virilem statem pervenissent, tribulationem super tribulationem sustinere, ut spem super spem mereantur accipere, scientes quod tribulatio patientem operari, » etc.

40. QUID MANDA REMANDA. — Dat causam Iudei quasi pueri indeciles et incorrigibilis ecclesiæ scientiam doceri non possint, nee debent, quod scilicet ipsi eam ejusque doctores irrident. Pro manda remanda, hebreice est γένεσις τατσε, manda mandando, hoc est, manda remanda, γένεσις τατσε, expecte expectando, id est expecta reexspecta. Nobant S. Hieronymus, Haymo et Lyra-nus in hisce verbis esse minime, sive ethopœiam, quae est relatio dictorum alienorum cum derisu.

(1) Juxta aliam sensum quem indicavit Bartholomaus, et at probabile exhibens, hinc interrogatio : « Omnes docent scientiam? » etc., respondet Propheta, infantes et parvulos tantum, quos per ablactatos a lacte significat, nam ali omnes nisi irrideret Propheta verba non-runt.

11. IN LOQUELA ENIM LAEM. — Hebreice בְּלֹעֵל שְׁפָתֶה Ver. 11. telouge sophia, id est ut Lyranus, Forcinius, Pagninus, in balbutie labii ; Arias, in blasphemias labii, ut solent irridentes cum gestu lingue et labiorum ad balbutiem composito loqui ; quod Noster vertit

« loquela labii : » blesi enim et balbi videntur labii pene solis loqui et pappare, uti et infantes eum incipiunt fari et balbutire. Unde Sanchez, cum dicatur, « in loquela labii, » putat alludi ad literas labiales, que pueris familiares sunt, nempe B. M. P.; quare illi *bolsam* abbam, id est patrem, *matram* matrem, *papa* putes appellant: haec enim littere compressis labiis formantur; hinc labiales vocantur, et jure infantiles vocari possunt. Unde clare Sephaginta et ali vertunt, in *irrisione*, vel *subsumptione labii*, qui enim blasphemus et balbutiendo cum viris, qui etate grandes, ingenio vero et moribus infantes sunt, agit, ridet orum infantiam. Hebraicum enim *לְבָבָךְ* *lace* proprio compedit balbis, blesis, sannionibus. Et forte alludit I. S. ad Ephraimitas qui blasphemaverant: unde *Judicium* XII, 6, pro *שִׁבְבוֹלֶת* dicebant blasphemus *שִׁבְבוֹלֶת*: sic hic pro *צָהָב*, id est manda, dicebant Iudei sannionis blasphemus *צָהָב*. St. Paulus haec verba non ad verbum, sed ad sensum reddit, dicens: « In aliis labiis » (unde et Chaldeos verit, in mutatione loquela), quia locum laicus adaptatis non possint, itaque ab eo conterantur et pedibus concutentur, ac quasi induci in venatoria retia capiantur. Ita juste illusores illudunt et puniunt Deus, iuxta illud *Proverb.* cap. I, 23: « Despectis omne consilium meum, etc. Ego quoque in interius vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id quod timebatis, advenierit. » Sic narrat Suidas verbo *Datis*, quod *Datis* et Araphernes Darii duces legatos in Graeciam miserunt, ubiunc factori periculum, et terram atque aquam postulatū. Ac insulare quidem omnes assenerunt; Lacedaemonii vero utramque se datus polliciti, coniecto puteum terra obruerunt; se, quod postulatum fuisset, prestissime testati (1).

14. *ILLUSORI*, — qui illuditis minus Prophetarum, dicentes: « Manda remanda. »

PERCUSSIMUS FODUS CUM MORTE. — Quasi dicant: Securi sumus de Assyris et Chaldeis, non timemus.

(1) Ut vadant, » etc., id est *quo factum est*, vel *quo factum non est*. Nam ex contemptu verbi Dei oria est perditio Iudeorum: perditio autem significatur verbis *loquela contractio*, *illaqueationem ac captiōnēm* significat. Vide supra, vni, 15. Dixi autem *retromunum cadere*, propterea quod periculosis lapsis sit. Et in his imperiis prophetarum hanc significavit Evangelista cum ad vocem Domini, *ego sum cedidisse retrorsum Iudeas* commemorat. Hujusmodi autem ruina designat eos non advenire in qua mala collapsi sint. Deinde *contractio* irrepandalis reprobatur labefactationem designare videtur: *illaqueatio* vero non solum complicacionem scelerum, verum etiam animorum perplexitatem, in qua perpetuo doquent, nescientes quid sequuntur, aut cui credunt, cum non regem, non sacerdotem, non prophetam habeant. At *caption* designat omnimodum potestare atque tyrannum, quam in eos exercet peccatum et diabolus: dicit enim infideles quo vult; nam sunt servi peccati. Et quae patiuntur aviculae in manibus peccatorum qui eas laqueperunt, multoque graviora, patiuntur ipsi a peccato et diabolo. Hec quoque amindavat, celesca peccatorum turba, qui, quia contemnunt verbum Dei, similibus suis subjecti sunt, eruntque perpetuo. (Forsterius)

12. *CUI DIXIT: HEC EST REQUIES MEA, REFICIE LABIUM, etc.* — q. d. Deus dixit: Ego multo tem-

pore optavi requiescere in Iudeis tunc jam, tunc maxime tempore Christi, nec tantum optavi, sed et oravi et obsecravi eos, dicens: « Reficite me, et obsecrando vos, « *lassum*. »

Secundo, et potius, « *reficite lassum*, » id est reficite debiles, miseris et fatigatis; in hac ente misericordia est mea quies et consolatio. Unde Deus per Prophetas non alium quasi clamabat: « Quan miseris cordia et miseris omnes facit unausque cum fratre suo, » ut Patel Zachar. VII, sed ipsi noluerunt me audire, et contemptiverunt. Ita S. Hieronymus et Cyrilus.

13. *ET ERIT RIS VERBUM DOMINI: MANDA REMANDA* (hic sannionis Deus punxit, et sannios in ipso metu retorquet, q. d. Quia ipsi Prophetarum verba riserunt, dicendo: « Manda remanda, » hinc vicepsimus in colloquio cum inferno: cum equo transfigimus et pepigimus. Diecum Prophetas multa visu horrenda esse in inferno: nos jam ea vidimus, non horrensum. Sic vulgo dicunt impii: « Diabolus non est tam atter ac pingitur. » Ita Vatabulus.

Secundo, Viegas in *Apocalypsis* II, Comment. IV, sect. IV, num. 5, close veritatem provisionem, commeat, cui est multorum convivientium, aut simul navigare voluntum: id quod non faciunt, nisi foderati, q. d. Cum inferno fecimus provisionem, seu commeat, quis simul navigari, et ad eundem inferorum portum appulsi. Ita S. Iacobus apparetur domus, cum quis ludens, persuaderet sibi bene esse, se esse factum ac felicem, nec igne inferni multum cruciari; ac proinde ipsas post mortem eadem cum ipso laeta sorte portutus.

Tertio, aliqui per mortem et infernum accipiunt regem Assyriorum: cum hoc enim pactum perficerant Samaritae, ejusque erant vecigales: unde sub eius ali securi degebat, nihil timentes. His ergo denuntiat Propheta, hoc pactum esse perfidum et perniciuum; eo quod rex Assyriorum sit eos vastarius, ac in mortem et infernum recessus (1). Addunt nonnulli hunc regem vocari mortem et infernum, quia dominabatur Ponticis

(1) Cum processus Iudeorum se prudentia et astutia singulari munissent adversus omnem eventum, qui republike videri posset existens, et principes regesque potentes, a quibus calamitas metuenda erat, sibi variis artibus faventes fecerint et amicos! non videbatur facile tempestas, si quae oriretur, in ipsis deservitatem esse... Ceterum, *fodus pactumque facere cum morte et cum inferno* metaphoris est locutio, quia is de quo adhibetur, negatur in periculo mortis versari, quasi ei esset cum ea fodus. Eos nonnulli loquuntur genis est et apud Lucanum, Pharsal. IX, 898, ubi de psyllis, quos putabant veteres mores serpentum non timerem.

Profect in media sedem ponuisse videntur
Familia cum morte data sit.

Cide hunc Jesaja locum illustravit J. F. Gronovius, Observ. lib. IV, cap. V. Ergo qui hic loquentes inveniuntur profani et impii, tutos se et adversos omnem calamitatem securos profiterantur, quod esset in fodere cursum infidelis quo vult; nam sunt servi peccati. Et quae patiuntur aviculae in manibus peccatorum qui eas laqueperunt, multoque graviora, patiuntur ipsi a peccato et diabolo. Hic quoque amindavat, celesca peccatorum turba, qui, quia contemnunt verbum Dei, similibus suis subjecti sunt, eruntque perpetuo. (Rosenmüller.)

mus eorum vastationem, nec mortem et infernum, id est locum et statum mortuorum, que nebris minantur Prophetae, quasi pactum cum hi fecerimus. Est catachresis. *Secundo*, proprius Sanchez: Sicut, ait, Gentes mortem, id est Atroponum statum, et infernum, nempe Plutonem, aut *אַדְּמָן*, in dili numerabant: sic Gentilium ritum imitati illusores hi, eodem quasi deos venerabantur, certisque adhuc ritibus et ceremoniis putabant se eos sibi *כְּנָרֵרִי*, et quasi cum pacisci, ut cebant illis esse inferni ostium.

Moraliter, S. Gregorius, lib. VI in lib. *Regum*, cap. II: « Impotentes, inquit, ut Saul, percurrent fodus cum morte et inferno. Cum morte percussent, et inferno: cum visionem, q. d. Venimus in colloquio cum inferno: cum equo transfigimus et pepigimus. Diecum Prophetas multa visu horrenda esse in inferno: nos jam ea vidimus, non horrensum. Sic vulgo dicunt impii: « Diabolus non est tam atter ac pingitur. » Ita Vatabulus.

Secundo, Viegas in *Apocalypsis* II, Comment. IV, sect. IV, num. 5, close veritatem provisionem, commeat, cui est multorum convivientium, aut simul navigare voluntum: id quod non faciunt, nisi foderati, q. d. Cum inferno fecimus provisionem, seu commeat, quis simul navigari, et ad eundem inferorum portum appulsi. Ita S. Iacobus apparetur domus, cum quis ludens, persuaderet sibi bene esse, se esse factum ac felicem, nec igne inferni multum cruciari; ac proinde ipsas post mortem eadem cum ipso laeta sorte portutus.

Flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos, — q. d. Assyriorum flagellum et calamitas, cum pervaserit decum tribus, non veniet super nos (2).

Secundo et proprius, sicut Attila, sic Nabuchodonosor vocatur hic « flagellum Dei inundans, » et absorbens omnes gentes Iudeis vicinas.

Quia possumus mendacium. — Causam dat Propheta presumptam securitatem, quasi dicas: Securitas vestra basis non est nisi spes mendax, quam habetis vel in idolis vestris, vel in nimis Dei misericordia, vel in fortitudine et opibus vestris: quam licet vos vocet veritatem et securitatem, ego tamen voco mendacium et fallaciam, ut revera est. Adde esse verba illusorum, qui usurparunt nomen et vocem Prophetarum, quasi dicant: Possumus spem nostram in idolis, etc., quae vos, o Prophetae! mendacium appellatis. Denique Sanchez censet mendaci nomen idolis adiungit apud Gentiles, ex continuo usu non male audiisse, sed quasi honestum transuisse in communem nomenclaturam. Si honestati sunt apud Romanos Brut. Porci, Astri, eliamis nominum etymon significet aliquid indecorum. Sie Leodienensis aurige et nautae socios suos etiam amicissimos, ex usu communis vocant *dat*, id est dimbulos. E contrario voces Latine et Graecae *dæmones* et *dæmonia* male sonant, eliamis etymon fuerit hones tum, et a scientia deductum. Sic et voces *hostia* et *tyranni* olim peregrinos et principes significant.

(2) Vates hic, ut alias sepius affectans elegantiam garrulitatem in vocibus *שְׁבָרֶת* duas metaphoras licet diversi generis, inter se miscet. *Flagellum* enim proprie non est *transire*. Verum quia idem ille exercitus, qui Israelitas magnis plagiis affect, eaque de causa recitissime *flagellum* dicebatur, simul instar *fluminis* extra ripas suas leviter obvia omnia occupat et vasta: Propheta dues illas metaphoras inter se commiscent enim eidem exercitum vocat exercitum inundantem. Es autem utraque metaphora vobis Hebreis, de exercitu hostili lequentibus, solemnis. Vide Jesaj. viii, 7, 10, 24.

cabant, nunc ex eorum abusu male audiunt.

16. IOCIRO HEC DICIT DOMINUS. — Avolet Prophetam de more ad Christum, quem mendacio illorum opponit, ut doceat in Christo solidam spem collocari, quam ipsi in mendacibus idolis collocabant: solet enim Deus ulcisci hominum sceleris in lego nova non puniendo, sed sua clemencia ea curando, et condonando per Christum. Vide Cap. XLVI. Sapientia Bias, et ex Ausonius:

Quod prudenter quis? cum possit nolle nocere.

Sensus est, q. d. Idecio, ut scilicet vestrum pacatum futile, et fiduciam mendacem sapientio et solidiori consilio everunt, immo corrugam et emendam, haec de causa vobis licet indignis misericorditer mittam Christum, qui Sionem, id est Ecclesiam, edificet, cujusque ipse sit lapis angularis, id est fundamentum primum et ipsum, ut habet Apostolus, *Ephes. ii. 20*; quod solidum firmiter omnes eius partes connectet, et praserit duas parietes, id est duos populos invicem contrarios, scilicet Iudaorum et Gentium. Ita S. Cyrillos, Theodorens et Augustinus, in *Psalm. xciv*, immo S. Petrus, epist. I, cap. ii, vers. 6, et Paulus ad Roman. ix, 33, et Christus pess. *Math. xxi*, 42. Hebraice est, ecce ego ponio in Sion lapidem probatum angulum, pretiosissimum, fundamentum, id est angulari, prelio, fundamentalem, solidissimum; hunc enim lapidem ob soliditatem oppouit arundini, id est vanae et mendaci spei, quam Judei in suis idolis reponerent; unde ita, vers. 18: « Delebitur fœdus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit; » quia arundinum est, non in solido lapide, puta Christo et Deo, fundatum (1).

(1) Est *lapis probatum*, proprie *lapis probationis*, talis lapis cuius soliditas et firmitas ita explorata et certa est, ut adiicio aliqui substerni possit in fundamento. Ad eandem firmitatem notione pertinet etiam *cavaria* et *epitheta*. Vocatur enim *lapis angulus seu angustus*, est autem *angustarius* lapidum non tantum sustinem adiunctionem, sed et illud compingere, quod ut faciat, supponit lapides esse primi ordinis adiuncti, magni, quadrati, solidi, in quo aliud latere concurrent. (Rosenmuller.)

Porro hi lapides angularis apud Orientales in magno honore habeantur, cum summa diligentia deligantur, itaque, justi John (Archæol. Bibl. tom. I, pag. 225), ius asyli et immunitatis tribuebantur.

Nulli ceterum dubium esse debet, inquit Forerius, quin *lapsi* hic Christus sit, ut ex Evangelio et Paulo et Petro apparet. Nam hic est *lapsus factus in caput angustum*, et *nemo aliud fundamentum potest ponere propter id quod postum est*, etc. Illo tamen dicit *lapsus probatum*, id est quod probatus tamen duritiam suam ac firmitatem servat; unde infra comparatur *saxo duritissimo*, etc.; quam exanimatus autem et quam probatus fuerit Dominus atque *testatus per omnes* esse hominem qui ignorat arbitror remenim; et *angustare*, quod *duas parietes connectat*, fecit enim unum ex duabus, dissolutens *in sanctissimis* *litterarum* *ceriem*. Et *preiosissum*; quod enim conferri potest cum Homine-Dœo? vocat *fundamentale*; nam *fundamentum*, vel *fundamenta* *fundamentum*, in unum *fundamentum* designat. Id est, super quod totum adiunctionem construitur.

Qui CREDIDERIT, NON FESTINET, — scilicet volens statim lapidem hunc Sionis hic promissum, pulca Christum, sibi exhiberi, non dicat cum illis: « Manda remanda, modicum ibi, » q. d. *Exspectavimus eventum oraculorum*, et nihil vidimus secutum; sed expectet patienter: quia suo tempore certissime promissionem meam complebo, juxta illud *Habacuc* n. 3: « Si moram fecerit, expecta illum: quia veniens veniet, et non tardabilis. »

Nota: Septuaginta et ex illis S. Petrus, II epist. x, et Paulus, Rom. x, pro non festinet vertunt, non confundetur, q. d. « Non festinet » id est non trepidet: non enim confundetur, sed pro sua poterit. Sic Virgilius de apibus ait :

Illus intus trepidus serum per cerea casira Discurrent;

ut sit metalepsis, Ita Leo Castrius.

Segundo Sanchez, a non festinet, » ait, id est non fugiunt: non enim confundetur. Solent enim qui confunduntur et pudeant, festinato se subducere, ut fugiant hominum oculos: hinc fit, ut festinatio pro pudore et confusione sumatur. Est et hie metalepsis, sed aliunde peitia.

Denique Joannes Morinus, *Præf. in Septuaginta*, censem Septuaginta pro *Ὥητιν* *iachis*, id est *festinet*, legisse *Ὥητιν tabis*, id est *confundatur*.

17. ET PONAM IN PONDERE JUDICIUM, ET JUSTITIAM IN MENSURA. — A Christo suo revoluta Propheta, et reddit ad sua tempora, et ad ea que dixit vers. 13, q. d. Ego Iudeos illius illos recuso recte et accurate, quasi justo pondere et mensura judicabo, puniendo eos nunc per Chaldeos, et tempore Christi per Romanos ad damnationem æternam. Palet ex sepius. Septuaginta, pro *justitiam in mensura*, ver.

Ita haec verba exclusive in sensu litterali ad Christum pertinent, ut ne sensu quidem imperfecte ad Ezechiam, ut aliqui ex Judais (Athen-Ezra et Kinchus) existimat, referri possint; num, v. g. inquit Calmetus, de Ezchia dico tamen, quod in eum crediderit populus Deli, quod illi regnante calamitatis hic predicta Iudeos affligerent, quod aquitanus et justitiam perfecte restituerit; quod tandem detulerit pactum quod impi cum morte et inferno peiperigant, cum e contra sub Masseneo filio tum criminis, tum Dei flagello totam Iudeorum gentem veluti immundaverunt usque ad ultimum intermissionem.

Juxta ipsum Rosenmuller Iudei hoc loco Messiam describi existimarent, unde Scriptores novi fidei eum discrete et directe ad Christum Jesum transferunt, Rom. ix, 33; x, 14; I Pet. ii, 6, 7, 8. Cuius interpretationis indicum olim existimat in paraphrasi chaldaica probabile est, inde quod Raymundus Martini in *Pug. ad. II*, cap. v, pag. 342, loci huius paraphrasis sic descripti: « Ecce ego constituo in Sion regem uictoriam, regem uictoriam et fortitudinem... Quod vero hic locus a Iudeis veteribus de Messia accepto fuerit, causam potius sole repetit ex *Paul. xxvii*, 22, in quo loco, a pro apostolo, unanum consensus de Messia explicari solito, cum Messias conseruans *lapsos angustari* crederetur, factum videatur. Et omnia vetera testantur loca, in quo de *lapsis angustari* sermo erat, ad regnum Messiae aduocandorum evocarentur.

tum, *misericordia tua in statu*, quod S. Nazianzenus, orat. *De misericordia*, sic explicat, q. d. Misericordia Dei prestatur nobis pro ratione et mensura misericordie, quam nos misericordia præsternit. « Nulli enim, ait, rei misericordia Dei magna repudiar, quam misericordie, ab eo qui iuste omnia pensat et rependiit. » Sic et S. Basilii in *Psalm. cxxix*, putat his Isaiæ verbis significari, misericordibus misericordiam impertieniam pro modo et ratione meriti cujusque, judgmentum vere experientia misericordie.

Et SUBVERTER GRANDIS MENDACIS. — « Grandis per catachesim significat subtilam et fortē Dei munitionem, quam per Chaldeos, Romanos et alios exercitū, qui subvertit mendaces spes Iudeorum, quas in idolis et regibus Egypti aliasque reponerant. Idem significat aquæ, quam inundatione sua protectionem, id est marum, quo se protegendo putabant, everierunt, quod vers. 18 clare vocavit *flagellum inundans*. »

19. MANE DILUCULO PERTRANSIBIT IN DIE ET IN NOCTE, — q. d. Haec grande, hoc flagellum cito et tempestive, quasi summo mane vos comprehendet, et durabit continuo integrus dies et noctes. Significatur ergo hie celeritas et continuatio flagelli.

SOLA VEXATIO INTELLECTU DANT AUDITU, — q. d. Haec calamitas Chaldeorum Iudeos faciet intelligentiam oracula, et minas quas audunt a Prophetis, docibilis Deum timere et colere, non idola: nec enim utrumque amorem et cultus se comparantur, ut sequitur. Sicut ergo asinus non moverit minis nec promissis, sed baculo: ita et hie. Sic de Phrygiis olim diebatur: « Phryx non nisi phasis emendatur. » Pro *vexatio* hebreo est *Ὥητιν* *zezo*, quod alii vertunt, *terror*. Sic enim pueri duri mini et terrore coguntur ad officium subinde. Sed nostra verso magis apla et genuina est. Sic cap. XXVI, vers. 9, dixit: « Cum occiderit eos, quarebant eum. » Sic et Plato in *Symposio*: « Stultus, inquit, post acceptam plagam sapit. » Hinc Agesilanus de quibusdam Asia populis diebat: « Si libertate fruerentur, malos; si servirent, bonos fore. » Prudentius S. Bernardus, lib. I *De Consideratione*, cap. iii: « Hebetatu, ait, cordis indicium est proprium non sentire continuum vexationem. Vexatio dat intellectum auditum, sed si nimis non fuerit: nam si sit, non plane intellectum dat, sed contemptum. Denique impius, cum in profundum malorum venerit, committit. »

20. COANGUSTATUM EST ENI STRATUM. — Primo, Iudei sic exponunt: Per Chaldeos redigemini, o Iudei! in eas angustias, ut duo conjuges non in habitu locum ubi simili cubent, sed alter eorum loco et lecto extrudendas sit; ulque lodices et stragula non habeant tam magna, quibus ultiquer simili operari. Sed hic sensus frigidus est et Iudeicis.

(1) Metaphora a dormientibus desumpta, quibus a vel scutis brevior, vel tegumentum, quo totos se obvolvere solent Orientales, solumnam captiuum (cf. Niebuhr, *Beschreibung von Arabien*, pag. 40), angustius obicit, et turbata noctis quies.

sue in valle Gabaon stitit solem, et percussit Amor-rheos, non tam armis, quam grandine et saxis e celo in eos dejectis, *Ioseph* x; ita pariter ipse contra vos, o *Judei*! quas adulteros et apostatas irascerat, atque iratus vos deliciet et persecuet. Ita S. Hieronymus, qui allegoricæ haec referat ad exceditum mundi: *tum enim erit Badi Pharaonis*, id est locus divisionum in valle Josaphat, ubi Christus separabit agnos ab hædis, atque agnis, id est sanctis, celum, hædis et impis gehennam assignabit.

Ut FACIAT OPUS SUUM (opus a se decreatum, scilicet vindictam et punitionem, exigentibus id Iudeorum peccatis, quod tamen opus non est proprium Deo, si ejus indolem et innatam bonitatem species, sed) ALIENUM (et quasi) PERVERSUM AB eo, — quia invitus et quasi coactus ab impio hoc facit. Sic cum induxit diluvium orbi, fecit hoc factus dolore cordis intrinsecus, *Genes.* vi; sic putiferas dicens: « *Heu!* consolabor super hostibus meis, » *Isiae*, 21. Secundo, « opus alienum et perversum, » est opus, puto punitio insolita et admirabilis. Quia enim Deus patribus Iudeorum, ob corum pietatem, fuerit benignus et beneficus; hinc posteris corum impius videbatur res insolita; et aliena a Dei more, experiri Dei iram et vindictam. Rursum quia haec vindicta futura erat heris et inaudita, utpote inducens gentes et populi Dei exodium; hinc ei videbatur admirabilis, et plane extraordinaria. Unde Septuaginta vertunt, *perditio* (παρίσις), pro qua Complutenses legunt *παρίσις*, id est *amaritudo* ejus aliena.

22. ET NUNC NOLETE (illusores, qui illusis Prophetas, et dixistis, vers. 10: « Manda remanda, » pariter) ILLUDERE (has meas minas), NE FORTE CONSTRIGANTUR (Vatablus verit, *validiora sunt*) VINCULA VESTRA, — id est ne citius et arcuitus ab hoste constringamini, ne Deus per eum vos severius et graviori captivitate puniat. Scimus enim vulpes que in laqueum incidit, eo magis astrigunt nodum et laqueum, quo magis se ex eo expedire et extricare conparat; ita impi tergiversando, et illusores irridendo Dei minas et penas, magis et magis se iisdem involvunt et astringunt. Unde sequitur:

CONSUMMATIONEM ENIM ET ABBREVIATIONEM (q. d. Consumptionem et destructionem, eamque brevi futuram super totam terram, scilicet Judeorum) AUDI VOBIS DOMINO, — q. d. Non dicites ultra: « Manda remanda, » quia brevi Deus cladem, quam vobis committimus est, infliget: vestre enim irrisiones et sceleris brevi complebunt mensuram peccatorum vobis a Deo statutam, itaque accelerabunt ejus vindictam.

23. Numquid TOTA DIE ARABIT? — Nota: Ab hoc loco ad finem usque capituli est continua parabolæ agricultæ, qua horatior Judæos omnesque gentes ad bona opera, et ad frugem, q. d. Non semper arat arator, sed sementem faciat, sed primo, arat; secundo, cum aliquot diebus aravit, postea solvit boves, et glebas contundit, teraque superficiem

(1) Omnes fere interpres hic divinorum iudiciorum consilia et modos edocere Prophetam asservant, scilicet, ut nota Rosenmüller, Deum in castigandis impiis diversimode, sed summa cum sapientia agere, *Judicium*, ut prius dixerat, vers. 17, *exigere ad amissum, et justitiam ad pendulum*, temporum, hominum, rerum discrimina, omnia severitas et lenitatis momenta exquisitissime expendere. Hac involvis allegoria exemplo ducto ab agricultura et tritura, ut recte observari Lowthius, *De sacra Poetae Hebreorum Prolect. x.* Conferri meretur Paulus, cum Ackermann des Morgenländer, pag. 96 seqq., et 177-188.

lunistem et occat; tertio, ubi hoc fecit, sementem jacit, eamque germinantem sarrat, id est purgat a lolio; quarto, messem matutinam demedit et colligit; quinto, triturat queque secundum stam conditionem, scilicet omnia legumina, ut gith et cuminum, levius, puta per virgam aut baculum; frumenta vero, quae difficilius excutuntur, gravius, scilicet in Palestina plaustris; quae quasi serræ et dentes inferne habent, quibus circumactis per segetes grana excutuntur; aut etiam bobus, qui tungula sua calcando ex exprimit (1).

Janus haec sic Judeis et hominibus applica. *Primo*, agriculta est Deus; *secundo*, ager est Israel, agrum hunc seruit Deus; semina sunt lex gratia et dona Dei; *tertio*, deinde metit, colligit que fructus bonorum operum, quos ut elicit, triturat, id est affligit nos, alios quidem gravius, alios levius per constantia et robore fidei.

Sensus ergo est, q. d. Sic agriculta suis quodam locis, ordinibus, temporibus, modis seruit, metit et triturat: ita Deus in Israele, et in magna hoco mundi agro nunc gratiam seruit, nunc monit, nunc corrigit, nunc punit, nunc miseretur. Vox ergo, o Judei! et queque gens studiose advertat et reflectat, quid quoddam tempore in se agit Deus: immo idipsum in se quisque advertat, quid haec die et hora in se operetur Deus: *an serat, an meta, an tritaret, studebat Deo operari cooperari et respondere, atque per ejus tribulam et afflictionem dare grana patientiae, charitatis et aliarum virtutum.* Ita S. Hieronymus, Vatablus et alii. Quocirca Sancti studiose et attente excepterunt omnes inspirations, monitiones, correptiones, tribulationes, etc., cisque vel cooperati sunt, vel eas patienter tolerarunt, ex iisque fructum quem Deus volebat, elicerunt. Ita Samuel ad Deum: « *Loquere, ait, Domine, quia audi servus tuus,* » Ita David: « *Audiam, ait, quid in me loquatur Dominus.* » Et Paulus, « *Domine, quid mihi facere?* » Et Isaías, cap. vi: « *Ecco ego, mitte me.* » Ita S. Franciscus, audirem aliquam Dei inspirationem, subsidebat, totumque se colligebat ad eam percipiendo, eaque percepta statim quod audierat executionem mandabat. Quocirca iure dicitur S. P. N. Ignatius, paucos seque quantum ipsimel Dei in se operatioem impediant, eique magna operatio obicem ponant, quod vel non aduentur Dei vocem, vel si non cooperentur, utiderent. Nilnum sola B. Virgo semper Dei vo-

23. *Gitta* — Genus est semen calidi et nigri: unde grecus *παχύσσων*, vulgo *nigella* dicitur. Vide Celsi Hierobot., part. II, pag. 98 seqq., et E. C. Fabricii Specimen Botanicum, lib. VI, et Plinius, lib. XX, cap. xviii. Rutilus opinatur esse semen illud, quod rusticus in Galia sua lingua vocant *pōrōtōn*, quasi minimum piper: eo quod tenuiores hoc semino cibos condire soleant vice piperis (1).

(1) *לְפָנֶיךָ* esse *nigellam, anethum*, ostendit Celsius, Hierobot., part. II, pag. 70-72, conditum esse, et cibis paucisque supradictis adhibitu, fuisse observante. Dioscorides, lib. III, cap. xcii, et Plinius, lib. XX, cap. xvii, melanthi, vel melanspermum semen graminis panes confit.

(2) *לְפָנֶיךָ* eodem modo Arabicus, Græcis, Latinisque ennamidum *cynodon*, cymidum, Kummel. Ne quem vero homonymia errorne pariat, cum species communis plures sint, observandum est Hebreorum cumen genitum illud esse, quod doctores botanicæ cumen sicutum vocant, vel *cumianum sensu longiore*, vel *etiam cumianum Romanum*. Quia autem planta Germania *cumianum* dicitur, veteribus serbiorum magistris, Dioscoridis et Theophrasto, *cormum* fuit, observante Celsius, Hierobot., part. I, pag. 516. (Rosenmüller).

Hec autem sequentia verba, *לְפָנֶיךָ*, quae Vatablus vertit *kordeum signatum* S. Hieronimus vertit *kordeum et milium*, et ali signficare volunt insigillum, præstissimum, ut Dederlein vertit *kordeum secretum*, et multa subjecta addi, id est consuetudine populi Orient-

Allegoricæ S. Hieronymus, *gith et cuminum*, id est populus rufus, leniter baculo corripiatur: at frumentum, id est sacerdotes et sapientes, dura rota plaustris calcabuntur, atque potentes potenter tormenta patientur.

26. Et ERUDET ILLUM IN JUDICO, — q. d. Deus docebit agricultam cum iudicio, et sapienter haec omnia distribuera. Ita S. Hieronymus.

28. PANIS AUTEM COMINCIETUR. — Est misericordia.

« *Panis* id est triticum et frumentum, ex quo fit panis, solet in Palestina rota plaustris et dentibus tribulis comminui, et majorē vi excuti, tamen cum modo et moderamine: non enim in determinato sive perpetuo tribulatur; sed sic tribula ipsa circumducitur, aut unguis bovis calcatur, donec et folliculus excedat, non autem ut frangantur grana tritici, q. d. Ita pariter Deus vos, o Judei! aliosque suos fideles non affligit, ut perdat et excusat, sed ut a paleis vitiorum expurget, et quasi grana selecta in horreo, id est in Ecclesiæ sua recondat. Ita S. Hieronymus.

Nec ungulis suis COMMINET EUM. — Hinc videtur quod in Iudea, tempore Isaiae, tributum quoque ungulis equorum vel boum segetes calcantum: hic enim calcando excutientur et suis folliculis grana, uti effannum fit in nonnullis provinciis; licet videtur negare S. Hieronymus, forte quod eius tempore hic modus triturandi apud Iudeos in desuetudinem iam abieterat; aut, ut Sanchez, quod ab eis solis tritice non fuerint segetes, sed equorum ungulis, qui simul tribulas dentatas trahunt, aut plausus serrantia (2).

Moraliter S. Ambrosius, lib. III *De Interpellat.* cap. ii, docet virum justum esse agricultum instar Dei: Nam, inquit, « *hic quasi bonus agriculta arat agrum suum quodam rigidoris abstinentie vomere;* hic extirpat quadam fale virutem, amputatice vitiorum; hic stereorat humiliando se usque ad terram, sciens quia Deus de terra suscit inopem, et de sterile ergo pauperem; hic custodi fructus suos, ut illici uberes resonant. » Hac agricultura metaphora sepe agens deo et rebus divinis uitatur Scriptura, ut patet *Joan.* IV, 33; *Math.* xi, 33; *Joan.* xv, 1.

23. *Gitta* — Genus est semen calidi et nigri:

unde grecus *παχύσσων*, vulgo *nigella* dicitur. Vide Celsi Hierobot., part. II, pag. 98 seqq., et E. C. Fabricii Specimen Botanicum, lib. VI, et Plinius, lib. XX, cap. xviii, melanthi, vel melanspermum semen graminis panes confit.

(2) *לְפָנֶיךָ* speita et late germinans hordeum album.

(3) Ab altera quoque parte scientie agricultura argumentationem conficit. Novit, inquit, agriculta quo instrumento unaque faris aut seminis species excutientia sit, et quod duriora grana duriori instrumento, tenera autem leviori: neque in hoc facile emi fali videns, ut aspergula mollioribus et leviora duris grana superducatur. Ut sibi constet hujus loci sensus, sciendum quoniam apud Hebrewos in ore iussae tritrandi mox, vide *Annotat.* ad vers. 10, cap. xxvi, etiamnum in Orientalibus regionibus usitatos, de quibus egit B-charts, Hieroz., part. I, lib. II, cap. xxxiii. *Primus* loculus et flagello excutientibus aliquia exhibent, genitro, que tribulum ferre possunt, et alia etiam frumenta, que metu hostis non possunt tuto in area subi subtrahere. *Art. vi, 11;* idemque fecerunt, qui minus frumenti habuerunt, quam quod area et tribulo dignum esset, *Art. ii, 17;* *secundo*, trans seu trajecta facta ex tabula, ferro, vel lapidibus exasperato, et quæ a bovis trahabantur; *tertio*, plasteo punico.

29. UT MIRABILE FACERET CONSILIJ, ET MAGNIFICARE JUSTITIAM. — Pro justitiam Chaldeorum veritatem sapientiam. Nota: In parabola sunt tria. Primo, est *προπαρόλη*, sive proparabola, quasi prologus parabola; secundo, est ipsum *πρώτη*, id est fabula aut parabola; tertio, est *τετράθη*, sive postparabola, applicans parabolam ad mores vel instructionem nostram, ex qua colligendum est sensus, et scopus parabola. Proparabola hic fuit versus 22: « Nolite illudere, ut forte constringant vincula vestra. » Parabola fuerunt varia opera agricola; que narravit a vers. 24, hucusque. Postparabola est hinc. Ita Forerius.

Sensus ergo est, q. d. Sicut in agriculturale, puta in subigendo agro, serendo, metendo, tritando suis locis et temporibus, Deus ostendit magnam sapientiam et justitiam, quasi distributivam, ut etiis tribuat, quod res et tempus exposcent; ita pariter ipse in propheta huius capituli varians

rotas habente, de quo intelligendum est membrum posteriorum commatis nostri et communis sequens; quarto, hunc et agnorum ungulis, quo alluditur Mich. iv. 13, et hoc loco, vers. 26. De secundo et tertio tritrandi modo Eduardus Pocockus, insignis philologus, qui et ipse regiones Orientis invisit, in Comment. in Ioch. cap. iii, vers. 14, haec dicit: « Duo vero hodie alibus sunt horum instrumentorum genera, quae cum unum confidetur ex gravissimis lignis seribus, quibus infestantur et pressatis impletas sunt silvae, qui a finibus tracti per frumenta ordine digesta una vix extremis grana gluma fragunt, stramineo scatent vel contingunt in ministris frustulis ad instar paleae, quae in punctatione postea cedat elementum. Alterum hujus instrumenti pars consistit ex dubius servis rotis circumsumis locis notatis, dentibus acutissimis serris instar prædicti, quinque et communiter ex axe ligneo, quod cum per frontem in area trahitur; item efficit in conferendas grana et frumenta scindendisque glumas et stramine, atque id quod propter hoc descripsit est. Et quenammodum exterordi frumenta aliter humeri instrumentum nomen, ut Iesu. xxvii. 21, et Com. alterior litterarum eiusdem, quia collegit Paulus, loco citato, cap. vi.

ostendit providentiam suam, et distributionem circa decem, et circa duas tribus, ac circa Christum. Quocirca non est, quod eam miremini: facit enim ipse ut sapiens agricola, qui pro rei exigentia agrum, id est orbem, ac presentem Synagogam, et Ecclesiam suam, sive populum fidelem varie exercet et regit: nunc enim sarrit, et purgat; nunc triturat, et punxit; nunc misericordia, et parcit; nunc colligit fructus, suosque sibi seliget et seponit.

Ita primo, vos, o Judezi! coluit assidua et paterna sua indulgentia. Deinde in vobis sevit semina legis et S. Scripturae. Videbat ergo ut dignos virtutum et meritorum fructus ei reddatis. Post vero vocabat ad aream et trituram tribulationis, a qua tamen liberabit, reducetque in patriam, sicut agricola purgata per duram trituram frumentorum in horrea recondit. Hoc enim proxime pcessit, et hanc trituram, ejusque examen, et finem ac fructum maxime in hac parabola uret Propheta. Cum ergo Deus vos tritaret et castigat, ut grana penitentiae et virtutum ex mutatione vita etiel et exultat, videbat ne hoc opus Dei vestra durello et pertinacia evertat, et cogitat eum vos triturare usque ad consumpcionem et excisionem, quam vobis impendere audiui in propria parabola vers. 22. Sed potius tribulationem hanc patientem exequi, et per eam ad cor et ad Deum redire; ita si dicitur tritara et filii aree Domini, ut dicit cap. xxi, vers. 10. Est enim haec tritula amoris, non odii.

Alligatio Leo Castris, q. d. Deus iam arat, oceat, sarrit, id est preparat agros, id est animos Judeorum, ut tempore Christi in sua serua Evangelium, ac metat opera Christiana, digna Christo, digna Evangelio.

UT MIRABILE FACERET CONSILIJ, etc. — Alii vertunt, qui *mirificus* est consilio, et *magnificus* operæ.

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicti exordium Jerusalēm, quam ob ministracionem vocat Ariel, id est, leonem Dei. Secundo, vers. 5, dicitur ut Chaldei eam exciscidentes, dicitque victoriam eorum fore instar somnis; brevi nam ipsorum perdentes. Tertio, vers. 9, reddit ad Judeorum cladem, quodque Deus auferat ab eis intelligentiam Prophetarum. Quarto, vers. 15, increpat sapientes eorum atheos, qui putabant se suaque consilia Deum latenter. Quinto, vers. 17, practicat execrationem Judeorum, et vocacionem Gentium.

1. Va Ariel, Ariel civitas, quam expugnavit David; additus est agnus ad annum: solennitates evoluta sunt. 2. Et circumvallabo Ariel, et erit tristis et incerens, et erit nihil quasi Ariel. 3. Et circumdabo quasi spharam in circuitu tuo, et jaciam contra te agnoscentem, et invenientem eam in obsidionem tuam. 4. Humiliaberis, de terra loqueris, et de humo audieris eloquium tuum: et erit quasi pythonis de terra vox tua, et de humo eloquium tuum.

mussitabit. 5. Et erit sicut pulvis tenuis multitudo ventilantium te: et sicut favilla pertransiens multitudo eorum, qui contra te prævaluerunt: 6. eritque repente confestim. A Bonino exercituum visitabitur in tonitruo, et commotione terra, et voce magna turbinis et tempestatis, et flamme ignis devorantis. 7. Et erit sicut somnium visionis nocturna multitudo omnium Gentium, que dimicaverunt contra Ariel, et omnes qui militaverunt, et obsederunt, et prævaluerunt adversus eam. 8. Et sicut somniet esurientis, et comedit, cum autem fuerit expergescatus, vacua est anima ejus: et sicut somniet, sitiens, et bibit, et postquam fuerit expergescatus, lassus adhuc sitit, et anima ejus vacua est: sic erit multitudo omnium Gentium, que dimicaverunt contra montem Sion. 9. Obstupescit, et admiramini, fluctuate, et vacillate: inebriamini, et non a vino: movemini, et non ab ebrietate. 10. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas et principes vestros, qui vident visiones, operiet. 11. Eterit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent: Lege istum: Et respondebit: Non possum, signatus est enim. 12. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei: Lege: et respondebit: Nescio litteras. 13. Et dixit Dominus: Eo quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis sui glorificat me, cor autem ejus longe est a me: et timuerunt me mandato hominum et dominiorum: 14. ideo ecce ego addam ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi et stupendi: peribit enim sapientia a sapientibus ejus, et intellectus prudentius ejus abscondetur. 15. Va qui profundi estis corde, ut a Domino abscondatis consilium: quorum sunt in tenebris opera, et dicunt: quis videt nos, et quis novit nos? 16. Perversa est haec vestra cogitatio: quasi si lutum contra figulum cogitet, et dicas opus factori suo: Non fecisti me: et figuramentum dicat factori suo: Non intelligis. 17. Nonne adhuc in modico et in brevi convertetur Libanus in Charmel, et Charmel in saltum reputabitur? 18. Et audient in die illa surdi verba libri, et de tenebris et caligine oculi cœcorum videbunt. 19. Et addent mites in Domino letitiam, et pauperes homines in sancto Israel exultabunt: 20. quoniam defecit qui prævalebat, consummatus est illusor, et succisi sunt omnes qui vigilabant super iniuriam: 21. qui pecare faciebant homines in verbo, et arguentem in porta, supplantabant, et declinaverunt frustra a iusto. 22. Propter hoc, haec dicit Dominus ad domum Jacob, qui redemit Abraham: Non modo confundetur Jacob, nec modo vultus ejus erubescet: 23. sed cum viderit filios suos, opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum, et sanctificabunt sanctum Jacob, et Deum Israel predicabunt: 24. et scient errantes spiritu intellectum, et inutissimis discent legem (1).

1. Va Ariel, Ariel civitas, quam expugnat David. — Ariel hic significat Jerusalēm, ut patet ex sequenti. Ita S. Hieronymus, Cyrilus, Proco-

pus. Dicitur Ariel, id est mons Dei, inquit R. David: sed tunc Ariel per he scribendum esset, di cendumque hariel: jam autem dicitur Ariel p

(1) Eodem tempore cui præcedentis epistolis vaticinationem assignavimus, id est primis Ezechiel annis, et hoc editum esse suadet, et argumentum similitudinem, et idem ferat orationis temporum.

Primo igitur, fatum urbis Jerusalēm totusque regni Judæi, et quo in ultima cap. xxviii parte sermonem insegit, hocce quippe representat Propheta: primo per blasphemiam etimismam, et religione obsecros ad desperationem, 1-3; secundo, per eternis obsecros, et irruptionem hostium repentinae et devastatrixem, 4-6; tertio, per insatiationem victorium vices degradandas rapacitatem, 7, 8.

Secondo, cum repetita vastationem Jerusalymorum dicitur, vide salutem in quoniam diebat, sicut neque alta tam sua quam alterna Prophetarum oracula, Iudeas, vel in aliis libronibus non inservit, hancque iugementum in ita consistit tam in præpositis quam-

non sit illi consilium, quo eripiantur ex illo neque proste, et tunc sapientia sua, 14; secundo, eorum dissimilari studiis, divisa omiscentibus et omnipotentes contrarium et injuriosum, 13, 16.

Quarto, ut complementum huius fuit, scilicet evasionis